

Filipow, Krzysztof

Rozwój badań nad falerystyką w Polsce : stan i perspektywy

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 30/2, 357-370

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Krzysztof Filipow
(Białystok)

ROZWÓJ BADAŃ NAD FALERYSTYKĄ W POLSCE STAN I PERSPEKTYWY

WSTĘP

Badaniem orderów, odznaczeń, odznak i oznak zajmuje się stosunkowo młoda, niedawno wyodrębniona nauka — falerystyka¹. Jest to dyscyplina nauk pomocniczych historii, mająca za przedmiot badanie kilku elementów z bogatego systemu nagród i wyróżnień.

Zajmuje się mianowicie systemami powszechnie widomych nagród i wyróżnień, opierających się na prawie zwyczajowym lub stanowionym, oraz ich wytworami w postaci orderów, odznaczeń, odznak i oznak, które posiadały w przeszłości lub posiadają obecnie ustalony charakter usługi w stosunku do funkcji stanowienia i realizowania tych systemów, ponadto formami rytuału (zwyczajowego lub prawnego) związanego z funkcjonowaniem tego systemu, a wreszcie ludźmi z tym systemem związanymi².

Przedmiotem badań falerystycznych są także analizy semiotyczne wyróżnień, oraz funkcje i zachowania społeczne, związane z orderami, odznaczeniami, odznakami i oznakami.

Orderami, odznaczeniami, odznakami i oznakami zajmowano się w Polsce od dawna. Pierwsze prace na ten temat powstały na ziemiach polskich już w XVIII i XIX w. Najwięcej jednak opracowań i artykułów poświęconych falerystyce napisano w XX stuleciu, a szczególnie w Polsce Ludowej. Artykuł niniejszy nie rości sobie pretensji do pełnego przed-

¹ Szczegółowe rozważania na temat falerystyki zob.: K. Filipow: *Falerystyka (nazewnictwo, zakres, materiał, metody badawcze)*. „Łódzki Numizmatyk” 1980 nr 1—4; K. Dubiński: *Falerystyka polska — definicja, przedmiot i zakres badań*. „Medalierstwo i Falerystyka” (dalej: „MiF”) 1982 nr 5; ostatnio najpełniejsze opracowanie problemu: K. Filipow: *Falerystyka w systemie nauk pomocniczych historii*. „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” t. 28 (w druku).

² Definicja falerystyki według: K. Filipow: *Falerystyka w systemie...*

stawienia tego dorobku, jest natomiast próbą ukazania rozwoju polskich badań w dziedzinie falerystyki, ich dotychczasowych osiągnięć i perspektyw w przyszłości³.

ZAINTERESOWANIA FALERYSTYKĄ
NA ZIEMIACH POLSKICH W XVIII I XIX W.

Pierwszym polskim opracowaniem falerystycznym była wydana w 1730 r. w Kolonii praca kasztelana trockiego i starosty brzeskiego Jana Fryderyka Sapiehy (? — 1751) *Adnotationes historicae de origine, antiquitate, excellentia heroici ac celeberrimi in Regno Poloniae ordinis Equitum Aquilae Albae*⁴. Marszałek trybunału Wielkiego Księstwa Litewskiego stał się więc jednocześnie pierwszym historiografem jedyne go wówczas polskiego Orderu Orła Białego. W tym samym roku ukazał się w Warszawie polski przekład tej pracy dokonany przez Adama Chodkiewicza i wydrukowany w oficynie księży jezuitów. Barokowy tytuł przekładu polskiego brzmiał: *Annotacyje historyczne o początku, dawności, zacności heroicznego i wielce sławnego w Królestwie Polskim orderu Kawalerów Białego Orła, przez Najjaśniejszego Króla JMości Augusta II, z rozmaitych rewolucyj windykowanego i około początków terażniejszego wieku do najwspanialszego przedniej godności splendoru w Polsce i obcych krajach wywyższonego pracą. J.W.J.M.P. Jana Fryderyka S.P.R. Hrabi na Kodniu Sapiehy, kasztelana trockiego, starosty brzeskiego, Marszałka Trybunału Głównego W.Ks.L. z przydatkiem inne przedniejsze w chrześcijaństwie ordery teraz i niegdy kwitnące krótko opisującym zebrane*. Przekład ten umożliwiał szerszy obieg informacji o Orderze Orła Białego wśród najbardziej nim zainteresowanej szlachty, której znajomość łaciny była wówczas bardzo ograniczona. Dzieło Sapiehy usiłowało dowieść „dawności i zacności” Orderu Orła Białego. Przedstawiało go jako najwyższe, tradycyjne wyróżnienie polskie, nadawane przez królów już w czasach piastowskich⁵. Była to jedyna praca z tego zakresu napisana w XVIII w.

³ Jedyną taką próbę stanowi do tej pory przegląd opracowań poświęconych falerystyce w opracowaniu K. Madeja: *Stan i potrzeby badawcze współczesnej falerystyki polskiej*. W: *Zagadnienia współczesnej numizmatyki polskiej*. Warszawa 1982 s. 26—40; toż powtórzone jako: *Falerystyka polska w badaniach naukowych i piśmiennictwie*. „MiF” 1982 nr 6.

⁴ *Herbarz Polski* Kaspra Niesieckiego S. J., powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych, wyd. przez J. N. Bobrowicza. Lipsk 1841 t. 8 s. 275; T. Święcki: *Historyczne początki znamienitych rodzin i osób dawnej Polski*. Warszawa 1859 t. 2 s. 67.

⁵ E. Potkowski: *Rycerze w habitach*. Warszawa 1978 s. 355—356; H. Sadowski: *Ordery i oznaki szlacheckie w Polsce*. Warszawa 1904—1907 cz. I—II s. 5—6.

Dopiero na początku XIX w. zainteresowania polskimi orderami spowodowały powstanie kilku dalszych publikacji. W oparciu o dzieło Sa-
piehy Józef Dionizy Minasowicz wydał w 1820 r. w Warszawie pracę
O polskim Białym Orła Orderze rzecz historyczną...,⁶ zamieszczoną na-
stępnie w „Nowym Kalendarzu Politycznym na rok 1821”⁷. Historię
projektowanego Orderu Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Pan-
ny z czasów Władysława IV, wraz z dziejami Orderu Orła Białego wy-
drukował Minasowicz później w Lesznie w czasopiśmie „Przyjaciel Lu-
du”⁸. Prace te dotyczyły więc jedynie projektowanego orderu z XVII w.
oraz tylko jednego z trzech orderów polskich nadawanych w dawnej
Rzeczypospolitej, Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim.

Obok Minasowicza wymienić należy Feliksa Jana Bentkowskiego
(1781—1852) profesora literatury polskiej, autora fundamentalnej, pierw-
szej w Polsce pracy falerystycznej poświęconej pełnym dziejom polskich
orderów, odznaczeń, medali i odznak⁹. Jego opracowanie: *O nagrodach
i znakach honorowych w Polsce od najdawniejszych czasów do 1835 ro-
ku* stanowi nadal (mimo iż jest w niektórych miejscach już przestarzałe
i nieaktualne) jedną z najlepszych prac poświęconych falerystyce pol-
skiej. Dzieło to, oparte na materiałach archiwalnych i bogatych zbiorach
orderów i medali znajdujących się na ziemiach polskich, zostało napi-
sane na zlecenie ówczesnej Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych Du-
chownych i Oświecenia Publicznego. Przez dłuższy czas znajdowało się
w wielu bibliotekach i zbiorach prywatnych Królestwa Polskiego jedy-
nie w podpisach, a druku — niestety bez pięknych rysunków na tablic-
kach — doczekało się dopiero w 1858 r. w „Przeglądzie Poznańskim”¹⁰.

Bentkowski jest również autorem niezmiernie interesującego, lecz
mało dziś znanego, przyczynku do dziejów Orderu Niepokalanego Poczę-
cia Najświętszej Marii Panny¹¹ oraz przydatnego do dziś *Spisu medalów
polskich lub z dziejami krainy polskiej stycznych*¹².

Badania nad historią polskich odznaczeń rozwijały się w zaborze
pruskim. Prowadził je tu przede wszystkim Emil Kierski (1810—1874)

⁶ O polskim Orderze Białego Orła rzecz historyczna przez J.D.M. Warszawa 1820.

⁷ O polskim Orderze Białego Orła. W: „Nowy Kalendarzyk Polityczny na rok 1821” R. 3.

⁸ *Order Orła Białego. Rzecz historyczna*. „Przyjaciel Ludu” 1842 nr 12—13, 15, 19, 22 i 29.

⁹ *Bentkowski Feliks Jan* W: PSB. Kraków 1935 t. 1 s. 440—442; w biogramie tym podano, że Bentkowski ogłosił w 1834 r. dziełko *O orderach*, lecz nie udało mi się go odnaleźć.

¹⁰ *O nagrodach i znakach honorowych w Polsce od najdawniejszych czasów do 1835 roku*. „Przegląd Poznański” 1858 t. 25 s. 405—437.

¹¹ *O Bractwie Niepokalanego Poczęcia i Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny przez Władysława IV ułożonem*. „Biblioteka Warszawska” 1841 cz. 4.

¹² *Spis medalów polskich lub z dziejami krainy polskiej stycznych*. Warszawa 1830.

publicysta i badacz starożytności¹³, z którym współpracował jego krewny Jędrzej Moraczewski. Działalność ich, prowadzona w oparciu o założone w Szamotułach Towarzystwo Starożytności Polskich dała w wyniku cykl artykułów zatytułowanych *Ordery w Polsce*, drukowanych w poznańskim „Tygodniku Literackim”¹⁴. Kierski był też autorem części poświęconej orderom w encyklopedycznym opracowaniu starożytności polskich Moraczewskiego¹⁵.

Nie zastąpionym do dziś opracowaniem z zakresu falerystyki jest wydany w 1872 r. *Rys historyczno-statystyczny szpitali i innych zakładów dobroczynnych w Królestwie Polskim* Juliana Bartoszewicza¹⁶. Pod tym mylącym tytułem kryje się bowiem solidnie opracowana, na źródłach archiwalnych oparta, szeroko ujęta historia Orderu Świętego Stanisława od jego powstania w 1765 r. poprzez okre Księstwa Warszawskiego do czasów Królestwa Kongresowego.

Wśród prac wydanych w XIX stuleciu nie można pominąć stanowiącego istną kopalnię wiadomości na temat falerystyki katalogu zbiorów Emeryka Hutten-Czapskiego¹⁷.

Do niewątpliwie najlepszych prac tego okresu zaliczyć należy monumentalne jak na owe czasy opracowanie znanego publicysty i dziennikarza Henryka Sadowskiego (1847—1908) *Ordery i oznaki zaszczytne w Polsce*¹⁸. Praca ta oparta na ówczesnym dorobku czasopiśmienniczym, a także własnych badaniach źródłowych autora, była i jest do dziś cenną pozycją falerystyczną. Sadowski — prawnik i urzędnik bankowy opuściwszy służbę rządową w 1885 r. poświęcił się wyłącznie dziennikarstwu, zamieszczając w różnych czasopismach artykuły z zakresu numizmatyki, heraldyki i archeologii polskiej. Od 1888 r. stale pracował w redakcji „Kuriera Warszawskiego”¹⁹. Dał się poznać jako autor historii Orderu Złotego Runa w Polsce²⁰, Orderu Świętego Stanisława²¹, Krzyża Virtuti

¹³ *Wielkopolski Słownik Biograficzny*. Warszawa—Poznań 1981 s. 330.

¹⁴ *Ordery w Polsce*. „Tygodnik Literacki” Poznań 1841 t. 4 nr 22—25 oraz nr 27 i 35.

¹⁵ *Ordery*. W: *Starożytności polskie ku wygodzie czytelnika porządkiem alfabetycznym ułożone*. Pod red. J. Moraczewskiego. Poznań 1843 t. 2 s. 199—208.

¹⁶ *Rys historyczno-statystyczny szpitali i innych zakładów dobroczynnych w Królestwie Polskim*. Warszawa 1872 t. 1.

¹⁷ *Catalogue de la collection des medailles et monnaies polonaises*. Petersburg—Kraków 1870—1916 t. 1—5.

¹⁸ *Ordery i oznaki zaszczytne w Polsce*. Warszawa 1904—1907 cz. I—II.

¹⁹ W. Okręt: *Encyklopedyczny Rocznik Naukowo-Literacko-Artystyczny na rok 1905*. Warszawa 1905 s. 220; (nekrolog), „Tygodnik Ilustrowany” 1908 nr 14 s. 283.

²⁰ *Order Złotego Runa w Polsce* „Tygodnik Ilustrowany” 1903 nr 7.

²¹ *Order Świętego Stanisława*. „Tygodnik Ilustrowany” 1906 nr 18.

Militari²², Medalu Sędziów Pokoju²³ oraz Orderu Gwiazdy Wyrwałości²⁴. Jego świetnie ilustrowane *Ordery i oznaki zaszczytne w Polsce*, wydane w Warszawie, w dwóch częściach w 1904 i 1907 r. w drukarni Wacława Maślankiewicza (cz. I) i L. Bilińskiego (cz. II), świadczą o tym, że Sadowski wzorował się na Bentkowskim, rozszerzając i wzbogacając o nowe, nieznane elementy, opracowany niegdyś przez niego zarys dziejów polskich orderów, odznaczeń, odznak i oznak. Zachował też podobny jak u Bentkowskiego układ, zaczynając od medali nagrodowych i pamiątkowych królów polskich, a kończąc na orderach, odznaczeniach, odznakach i oznakach polskich od XVII do pierwszej połowy XIX w. Mimo wielu nieścisłości, jest to do dziś praca niezastąpiona. Przyczynia się do tego wykorzystanie przez Sadowskiego wielu materiałów źródłowych, które w wyniku obu wojen światowych uległy zniszczeniu, oraz duża ilość interesujących wypisów źródłowych umieszczonych w pracy.

Warto również wspomnieć o cennych polskich przyczynkach z zakresu falerystyki, powstałych na przełomie XIX i XX w. Wiadomości o Krzyżu Konfederacji Barskiej opublikowali: Wacław Nowakowski (kryjący się pod pseudonimem Edwarda z Sulgostowa)²⁵, Józef Kobierzycki²⁶, Józef Zieliński²⁷ i Kazimierz Pułaski²⁸. Cenną informację o Medalu Sędziów Pokoju podał znany numizmatyk Kazimierz Stronczyński²⁹. Historia Orderu Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny opisana została przez A. Krechowickiego³⁰, a informację o próbie jego reaktywowania za czasów Jana III, oraz o pewnych ciekawostkach związanych z Orderem Orła Białego i Krzyżem Konfederatów Barskich podał znany heraldyk Franciszek Pułaski³¹.

Istotne znaczenie mają wydawnictwa źródłowe, w których znajduje się podstawowy materiał do badań w dziedzinie falerystyki polskiej. Przykładowo źródła do historii Orderu Virtuti Militari z okresu Księstwa Warszawskiego i Powstania Listopadowego znaleźć można w wydanych w latach 1907—1912 materiałach z obrad sejmku polskiego z lat 1830—1831³², w lwowskim wydaniu listy odznaczonych Orderem Virtuti

²² *Krzyż Virtuti Militari*. „Tygodnik Ilustrowany” 1906 nr 28; *Przed stu laty* (rzecz o *Virtuti Militari*). „Świat” 1908 nr 9.

²³ *Medal Sędziów Pokoju*. „Wędrowiec” 1906 nr 48.

²⁴ *Gwiazda Wyrwałości*. „Tygodnik Ilustrowany” 1907 nr 51.

²⁵ *Order Konfederacji Barskiej*. „Wiadomości Numizmatyczno-Archeologiczne” (dalej: „WNA”) 1892 nr 4 i 1893 nr 2—3.

²⁶ *Order Konfederacji Barskiej*. „WNA” 1893 nr 2—3.

²⁷ *Kilka uwag o Orderze Konfederacji Barskiej*. „WNA” 1896 nr 3.

²⁸ *Order Konfederacji Barskiej*. „WNA” 1893.

²⁹ *Medal honorowy dla odznaczających się sędziów pokoju w r. 1808 postanowiony*. „WNA” 1895 nr 1.

³⁰ *Order „Niepokalanego Poczęcia N.M.P.”* (1637). „Czas” 1904 nr 282.

³¹ *Nieznane odznaki orderowe polskie*. „Tygodnik Ilustrowany” 1903 nr 29—30.

³² *Diariusz Sejmu z roku 1830—1831*. Wyd. M. Rostworowski, Kraków 1907—1912 t. 1—6.

Militari w czasie Powstania Listopadowego³³ oraz w materiałach archiwalnych Komisji Rządzącej z 1807 r.³⁴

Nie można w tym miejscu pominąć też kilku ciekawych prac obcych autorów, które wykorzystywane są do badań z zakresu falerystyki polskiej. Zaliczyć do nich należy przede wszystkim polskie tłumaczenie książki Piotra Bohmana i J. K. Wietza³⁵, której tom trzeci dotyczy orderów w świecie, w tym polskich, a ponadto niewielką książeczkę rosyjskiego heraldyka P. von Winklera o Polskiej Odznace Honorowej Za Zasługi Wojenne, nadawanej wojskom rosyjskim za stłumienie Powstania Listopadowego³⁶, wreszcie mało znany przekaz źródłowy o Orderze Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny z czasów Władysława IV znajdujący się w relacji posła szwedzkiego, edytorsko przygotowanej przez prof. E. T. Buddego³⁷.

W okresie poprzedzającym wybuch I wojny światowej, a także w czasie jej trwania pojawiło się wiele odznak związanych z powstającymi polskimi formacjami paramilitarnymi i wojskowymi. Z tego okresu mamy jedyną pracę Mieczysława Opałka poświęconą pamiątkowym odznakom i medalom polskim w latach 1914—1917, wzbogaconą w 1920 r. o część poświęconą odznakom związanym z obroną Lwowa³⁸. Opracowanie to powstało z inicjatywy Biura Propagandy Naczelnego Komitetu Narodowego w Krakowie.

ROZWÓJ BADAŃ FALERYSTYCZNYCH W II RZECZYPOSPOLITEJ

W okresie międzywojennym szczególne zasługi w dziedzinie falerystyki polskiej położyli Wacław Tokarz, Bronisław Gembarzewski, Wiesław Bończa-Tomaszewski, Kazimierz Sejda, a przede wszystkim Stanisław Łoza.

³³ Księga pamiątkowa w 50-letnią rocznicę powstania roku 1830. Zawierająca Spis Imienny Dowódców i Sztabs-Oficerów tudzież oficerów, podoficerów i żołnierzy armii polskiej w tymż roku krzyżem wojskowym *Virtuti Militari* ozdobionych. Wyd. S. Tarnowski Lwów 1881 s. 47—87.

³⁴ *Materiały do dziejów Komisji Rządzącej z r. 1807*. Wyd. M. Rostworowski Kraków 1918.

³⁵ *Rys historyczny zgrupowań zakonnych obojej płci wraz z rycerskimi zakonami i orderami państwowymi*. Warszawa 1848—1849 t. 1—3.

³⁶ *Oczerki istorii ordienow i znakow otliczija ot Pietra Wielikawo do naszych dniej*. Polskij wojennyj ordien. St. Petersburg 1893.

³⁷ *Posłaniże szwedzskowo pułkownika Aleksandra Lesli k caru Michajlu Teodorowiczu iz Narwy o nowo ucześnieńnom rycerskom polskom ordienie w 1638 godu*, Wyd. E. T. Budde, (b.m.w.) 1906.

³⁸ *Pamiętki polskie 1914—1917*. Kraków 1915—1917 z. 1—3; *Obrona Lwowa*. Lwów 1920.

Bronisław Gembarzewski, dyrektor Muzeum Wojska w Warszawie, który już w poprzednim okresie zamieścił w swych pracach sporo wiadomości o dziejach Orderu *Virtuti Militari* w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim³⁹, kontynuował swoje zainteresowania tym orderem w okresie II Rzeczypospolitej⁴⁰.

Wielki znawca historii wojskowej Wacław Tokarz w swoich badaniach nad historią wojskową uwzględnił szeroko dzieje Orderu *Virtuti Militari* od czasów jego powstania w 1792 r. poprzez jego reaktywowanie w Księstwie Warszawskim, aż do odbudowy instytucji orderu w 1919 r. Wynikiem tych zainteresowań były liczne, wartościowe artykuły zamieszczane przez niego w różnych czasopismach⁴¹.

Wybór najważniejszych aktów prawnych (ustaw, rozporządzeń, dekretów i rozkazów Ministra Spraw Wojskowych) związanych z orderami, odznaczeniami i odznakami wojskowymi międzywojennego dwudziestolecia wydał dwukrotnie Kazimierz Sejda⁴².

Spśród innych, interesujących, a dziś trudno dostępnych prac trzeba wymienić oficjalne wydawnictwo Prezydium Rady Ministrów i Kapituły Orderu Odrodzenia Polski, poświęcone okresowi 1921—1924⁴³.

Inny charakter ma *Kodeks orderowy* Wiesława Bończy-Tomaszewskiego, który jest ponadto autorem interesującej monografii Medalu Za Długoletnią Służbę⁴⁴. *Kodeks orderowy* to do dzisiaj jedyne w świecie opracowanie systemu orderowo-odznaczeniowego, obejmujące prawa i przywileje wyróżnionych, tryb nadawania, ceremoniał wyróżniania oraz opis i historię orderów, odznaczeń i odznak nie tylko polskich, lecz całego świata.

Na oddzielną uwagę zasługuje postać działającego w okresie międzywojennym najznakomitszego do dziś badacza falerystyki polskiej i obcej Stanisława Łozy⁴⁵. Ten nieustrudzony badacz był autorem licznych cen-

³⁹ *Wojsko Polskie. Królestwo Polski 1815—1830*. Warszawa (b.r.w.); *Wojsko Polskie. Księstwo Warszawskie 1807—1814*. Warszawa 1912.

⁴⁰ *Order Wojskowy Polski*. „Ilustracja Polska” 1920 z. 3.

⁴¹ *Krzyż Wojskowy Polski*. „Wiarus” 1918 z. 10—11; *Krzyż Wojskowy Polski*. „Czas” 1918 nr 202; *Przywrócenie i pierwsze rozdanie krzyżów „Virtuti Militari” za Księstwa Warszawskiego*. „Bellona” 1920 nr 3; *Jacy to żołnierze otrzymywali dawniej krzyże wojskowe*. „Wiarus” 1920 z. 24; *Początki Orderu Krzyża Wojskowego*. „Polska Zbrojna” 1922 nr 3—10; *Z dziejów orderu „Virtuti Militari”*. „Podoficer” 1925 nr 1; *Pierwotny statut Orderu Krzyża Wojskowego („Virtuti Militari”)*. „Bellona” 1927 z. 3.

⁴² *Ordery, odznaczenia i medale Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa 1932; *Ordery, odznaczenia i medale Rzeczypospolitej Polskiej*. Lwów 1938.

⁴³ *Order Odrodzenia Polski. Trzechlecie pierwszej kapituły 1921—1924*. Warszawa 1926.

⁴⁴ *Kodeks orderowy*. Przepisy obowiązujące posiadaczy orderów, odznaczeń, medali i odznak. Warszawa 1939; *Medal Za Długoletnią Służbę*, Warszawa 1938.

⁴⁵ *Łoza Stanisław*. W: *PSB*. Wrocław 1973 t. 18 s. 452—453; A. Lipka: *Prace orderologiczne Stanisława Łozy*. „Biuletyn Numizmatyczny” (dalej: „BN”) 1967 nr 24.

nych prac, dotyczących wielu orderów, odznaczeń i odznak dawnej Polski, II Rzeczypospolitej i państw obcych. Pełniąc funkcję kierownika Referatu Orderów i Odznaczeń w Gabinetie Ministra Spraw Wojskowych, a następnie w Wojskowym Instytucie Naukowo-Wydawniczym, i sekcji polskiej FIDAC zajmował się Orderem *Virtuti Militari*⁴⁶, Orderem Orła Białego⁴⁷, Orderem Świętego Stanisława⁴⁸, ogólnie orderami i odznaczeniami⁴⁹, wyróżnieniami projektowanymi⁵⁰, wyróżnieniem żołnierzy podczas Insurekcji Kościuszkowskiej⁵¹, odznakami polskich formacji i jednostek wojskowych z lat 1914—1920⁵², a także orderami państw obcych⁵³. Jego prace nie straciły na aktualności, a wobec zniszczeń archiwaliów w czasie II wojny światowej są nadal niezastąpione.

Sporo przyczynków falerystycznych znaleźć można w różnych opublikowanych w okresie międzywojennym opracowaniach jubileuszowych poświęconych polskiej piechocie, kawalerii, lotnictwu⁵⁴, a także w przepisach zbiorowych, kalendarzach wojskowych i cywilnych⁵⁵, Dziennikach Rozkazów M.S.Wojsk., w ówczesnej prasie (np. „Polsce Zbrojnej”) i czasopismach specjalistycznych (np. „Wiadomościach Numizmatyczno-Archeologicznych”, „Zapiskach Numizmatycznych”).

⁴⁶ *Order Virtuti Militari*. Warszawa 1920; *Z dziejów orderu wojskowego „Virtuti Militari”*. „Polska Zbrojna”, 1924 nr 146; *Virtuti Militari*. „Wiarus” 1930 nr 20; „Przywrócenie nadawania Orderu Virtuti Militari w 1831 r. „Federacja” 1931 nr 4—5; *Początki orderu wojskowego „Virtuti Militari”*. „Polska Zbrojna” 1933 nr 214; *Virtuti Militari*. „Broń i Barwa” 1935 nr 7.

⁴⁷ *Historia Orderu Orła Białego*. Warszawa 1922; *Order Orła Białego*. Warszawa 1939.

⁴⁸ *Kawalerowie Orderu Świętego Stanisława 1765—1813*. Warszawa 1925; *Kawalerowie Orderu Świętego Stanisława 1815—1830*. „Miesięcznik Heraldyczny” 1930 t. 9, 1931 t. 10, 1932 t. 11.

⁴⁹ *Ordery i odznaczenia Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa 1925; *Ordery i odznaczenia krajowe i zagraniczne. Co wiedzieć o nich należy*. Warszawa 1928 (współ z Stanisławem Bieńkowskim); *Ordery i odznaczenia polskie*. Lwów 1938.

⁵⁰ *Odnaczenia w Polsce dawniejszej, projektowane i skasowane*. „Polska Zbrojna” 1933 nr 185.

⁵¹ *Obrączki kościuszkowskie*. „Żołnierz Polski” 1923 nr 22.

⁵² *Odnaki pamiątkowe polskich formacji ochotniczych i stałego wojska polskiego (1914—1920)*. „Diariusz Oficera Rezerwy” 1923 s. 114—208.

⁵³ *Dwa ordery*. „Żołnierz Polski” 1923 nr 13—14; *Order Obojga Sycylii zwany Neapolitańskim*. „Żołnierz Polski” 1923 nr 18; *Legia Honorowa w Polsce 1803—1923*. Zamość 1923.

⁵⁴ *Księga chwały piechoty*. Warszawa 1939; *Księga jazdy*. Warszawa 1938; *Ku czci poległych lotników. Księga pamiątkowa*. Warszawa 1933; *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga pamiątkowa 1918—1928*. Kraków—Warszawa 1928; *Dziesięciolecie odrodzenia Polskiej Siły Zbrojnej 1918—1928*. Warszawa 1928.

⁵⁵ Przykładowo można podać: *Przepisy o noszeniu strojów i odznaczeń w święta 3 Maja i 11 Listopada oraz podczas przyjęć i wystąpień oficjalnych*. Warszawa 1937; *Ustawa o Krzyżu i Medalu Ochotniczym Za Wojnę*. Wyd. Biblioteka Praw Polskich. Łódź 1939 t. 38; *Kalendarz Żołnierski*. Warszawa 1920—1922.

ZAINTERESOWANIA FALERYSTYKĄ W OKRESIE POLSKI LUDOWEJ

Okres wojny i okupacji, a również pierwsze lata powojennej odbudowy nie wpłynęły korzystnie na zainteresowania takimi dziedzinami jak heraldyka czy falerystyka. Co prawda już w 1947 r. powstało pierwsze anonimowe opracowanie dotyczące obowiązujących w Polsce orderów i odznaczeń, ale spełniać ono miało niewątpliwie rolę czysto informacyjną⁵⁶, podawało bowiem jedynie skrótowo informacje o przeznaczeniu każdego z wyróżnień.

Dopiero w 1963 r. pojawiło się nieco pełniejsze opracowanie na temat orderów i odznaczeń Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej⁵⁷. Książka ta zawiera jednak tylko krótki wstęp oraz zbiór urzędowych ustaw i przepisów prawnych, dotyczących ówczesnych wyróżnień, uzupełniony kolorowymi tablicami.

Zainteresowanie falerystyką jako dziedziną zbieractwa przyczyniło się w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych do wzrostu badań w tym zakresie wśród historyków i muzeologów. W związku z tym ukazało się wiele różnorodnych artykułów, notatek, broszur i książek poświęconych polskiej falerystyce.

Rozważaniami ogólnymi na temat falerystyki jako kierunku kolekcjonerskiego, a w późniejszym okresie, również jako dziedziny nauk pomocniczych historii zajmowali się Andrzej Lipka⁵⁸, Krzysztof Filipow⁵⁹ i Krzysztof Dubiński⁶⁰.

Dawnym polskim orderom poświęcono wiele artykułów o charakterze przyczynków m.in. prace Stefana Przewalskiego⁶¹, Andrzeja Lipki⁶², Zofii Rozanow i Ewy Smulikowskiej⁶³, Krzysztofa Klingera⁶⁴, Stanisława

⁵⁶ *Ordery i odznaczenia Rzeczypospolitej Polskiej*. Warszawa 1947 (maszynopis powielony).

⁵⁷ H. Holder: *Ordery i odznaczenia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*. Warszawa 1963.

⁵⁸ *O kolekcjonerstwie odznaczeń*. „BN” 1965 nr 1; *Odznaczenia — próba definicji oraz usystematyzowania pojęć*. „BN” 1966 nr 10—11.

⁵⁹ *Falerystyka...*

⁶⁰ *Falerystyka polska...*

⁶¹ *Niezrealizowane odznaczenia z 1831 r.* „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1965 t. 11 cz. 1.

⁶² *Gwiazda Wyrwałości*. „BN” 1965 nr 3—4; *Virtuti Militari 1792—1830*. W: *Obyczaje, Kultura, Osobliwości*. Kraków 1975 s. 4—15.

⁶³ *Krzyż Pułaskiego*. „Nasza Ojczyzna” 1970 nr 10.

⁶⁴ „*Virtuti Militari*”. „Panorama Polska. Nasza Ojczyzna” 1972 nr 12; *Virtuti Militari*. „Życie Warszawy” 1973 nr 29; *Order którego nie było*. „Życie Warszawy” 1973 nr 62; *Order jak epoka*. „Życie Warszawy” 1973 nr 74.

Ledóchowskiego⁶⁵, Marka Budziarka⁶⁶, Wandy Bigoszewskiej⁶⁷, Bartłomieja Szyndlera⁶⁸, Czesława Proszka⁶⁹, Grzegorza Krogulca⁷⁰ i Krzysztofa Filipowa⁷¹. Wartościowych informacji dostarczają również katalogi zbiorów wydane przez różne muzea, a także informatory i foldery wystaw okolicznościowych.

Okres pierwszej wojny światowej i narodzin II Rzeczypospolitej należy do najslabiej opracowanych. Przyczynia się do tego zapewne duża ilość odznak i odznak pamiątkowych cywilnych i wojskowych, oraz odznak pułkowych i dywizyjnych, a przede wszystkim brak źródeł lub niedostępność źródeł archiwalnych oświetlających tę tematykę. Próbę zajęcia się tym okresem stanowią artykuły Tadeusza Jeziorowskiego⁷² i katalog odznak opracowany przez Mikołaja Przychodę⁷³.

⁶⁵ *Najwaleczniejszym z walecznych*. „Kolekcjoner Polski” (dalej: „KP”) 1980 nr 11; *Nie było polsko-rosyjskiego Virtuti Militari*. „KP” 1981 nr 2; *Nie istniejąca zagadka Virtuti Militari*. „KP” 1981 nr 5.

⁶⁶ *Order Konfederatów Barskich Kazimierza Pułaskiego*. „BN” 1977 nr 9; *Dawne ordery polskie*. „Mówią Wieki” 1978 nr 2 i 3; *Sejmowe dyskusje o odznakach honorowych (lutym—wrzesień 1831 roku)*. „BN” 1980 nr 9; *Nieznanym order*. „Spotkania z zabytkami” 1980 nr 3.

⁶⁷ *Za ciągłą i nieskazitelną służbę*. „KP” 1977 nr 7; taż wespół z J. Golonką: *Krzyż Konfederatów Barskich ze zbiorów wotywnych na Jasnej Górze*. „Studia Claromontana” Częstochowa—Jasna Góra 1980 t. 2 s. 298—306.

⁶⁸ *Order Orła Białego*. „Tygodnik Powszechny” 1974 nr 35.

⁶⁹ *Znak Honorowy i jego pierwsze rozdanie*. „Mówią Wieki” 1980 nr 3.

⁷⁰ *Pamiętki powstania styczniowego. Odznaczenia, odznaki i oznaki*. „Militaria”. Warszawa 1980 s. 44—52.

⁷¹ *Order Konfederacji Barskiej. Mit czy rzeczywistość?* „Mówią Wieki” 1978 nr 9; *Projekty wyróżnień z XVIII w.* „KP” 1980 nr 7; *Medal Za Uratowanie Giniących w Królestwie Polskim*. „BN” 1981 nr 2; *Medal Sędziów Pokoju*. „KP” 1981 nr 6; *Nowe karty dziejów Virtuti Militari*. „KP” 1981 nr 3; *O Znaku Honorowym raz jeszcze*. „MiF” 1981 nr 2; *Order Świętego Stanisława w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim*. „MiF” 1982 nr 3; *Falerystyczne pamiątki narodowego zrywu*. „KP” 1983 nr 3; *Od Świętyńni Obywatelskiej do Orderu Świętego Izydora Oracza*. „KP” 1983 nr 5; *Falerystyczne pamiątki Powstania Styczniowego*. W: *Powstanie Styczniowe 1863—1864. Materiały, sympozjum z okazji 120 rocznicy wybuchu Powstania Styczniowego*. Warszawa 1984 s. 76—85; z zagadnień ogólnych: *System orderowy Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*. „Łódzki Numizmatyk” 1980 nr 1—4; *Znaki wyróżnienia w I połowie XIX w. a potrzeby społeczne*. „MiF” 1982 nr 5 i wiele innych drobnych artykułów.

⁷² *Pierwsze odznaczenie powstającej Polski*. „BN” 1978 nr 9; *Odznaka pamiątkowa Wojsk Wielkopolskich*. „BN” 1974 nr 8; *Pierwsze odznaki za udział w Powstaniu Wielkopolskim 1918—1919 r.* „Studia Muzealne” Poznań 1975 t. 11; *Niezrealizowany projekt krzyża za Powstanie Wielkopolskie 1918/19*. „BN” 1977 nr 5.

⁷³ *Falerystyka 1914—1939 z. 1; Piechota z. 2*, oba wydane w Łodzi (b.r.w.) za pomocą małej poligrafii, stanowią do dziś najpełniejszy katalog odznak wojskowych i organizacji paramilitarnych.

Falerystyką Powstań Śląskich i całego Śląska zajmowali się Janusz Modrzyński i Korneliusz Pszczyński⁷⁴. Odznakami pułkowymi okresu międzywojennego: Włodzimierz Kozłowski⁷⁵, Bogusław Wojciech Moś⁷⁶, Zbigniew Pilarczyk⁷⁷, Zygmunt Sielecki⁷⁸ i Zygmunt Przekłasa⁷⁹, oraz Grzegorz Krogulec — interesujący się też historią Krzyża Walecznych⁸⁰. Odznakami pamiątkowymi oraz odznaczonymi w II Rzeczypospolitej zajmuje się K. Filipow⁸¹. Spośród wielu innych autorów różnych przyczynków z zakresu falerystyki polskiej okresu międzywojennego wymienić można ponadto Mariana Kowalskiego⁸² i Olgierda Terleckiego⁸³.

W zakresie badań nad okresem II wojny światowej można stwierdzić brak m.in. pełnego opracowania falerystyki Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie, choć istnieją w tej dziedzinie dobre opracowania przyczynkarskie Tadeusza Jeziorowskiego⁸⁴ i Zygmunta Przekłasy⁸⁵. Dotyczący tej tematyki katalog Mariana Brzezickiego nie obejmuje prawie wcale orderów, odznaczeń i odznak wojskowych⁸⁶. Lukę tą w pewnym stopniu zapełnia opracowanie Andrzeja Lipki zamieszczone w informatorze Witolda Biegańskiego⁸⁷. Drobne informacje z tej dziedziny zawierają różne opracowania popularnonaukowe, wspomnienia, oraz prasa i czasopisma wydawane w kraju i za granicą (np. „Przegląd Kawalerii i Broni Pan-

⁷⁴ J. Modrzyński: *Odznaki i odznaczenia związane z Powstaniem Śląskim*. „BN” 1969 nr 44—45; K. Pszczyński: *Cieszyńskie odznaki i odznaczenia związane z wyzwoleniem Śląska po I wojnie światowej*. „BN” 1972 nr 1.

⁷⁵ Cykl artykułów poświęconych odznakom pamiątkowym szkół wojskowych w II Rzeczypospolitej, drukowanych w miesięczniku „Kolekcjoner Polski” (1977 nr 11, 1978 nr 1—3, 5 i 9).

⁷⁶ *Emblematy i odznaki Strzelców Podhalańskich w latach 1919—1939*. „KP” 1977 nr 9—10 i 12; *Pułki Śląskie*. „KP” 1978 nr 11 i „KP” 1979 nr 1.

⁷⁷ *Odznaki pułkowe w Wojsku Polskim okresu międzywojennego*. „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1981 t. 23.

⁷⁸ *Barwy i emblematy broni pancерnej*. „KP” 1976 nr 4—8; *O pierwowzorce odznaki Ułanów Śląskich*. „KP” 1977 nr 9.

⁷⁹ *Odznaka pułkowa*. „KP” 1976 nr 3.

⁸⁰ *Krzyż Walecznych*. „KP” 1974 nr 11; *Odznaki 1 Pułku Ułanów Krechowickich*. Warszawa 1983.

⁸¹ *Krzyż 70-lecia Powstania Styczniowego*. „KP” 1984 nr 2; *Bajonczycy i Hallerczycy kawalerami Orderu Wojskowego Virtuti Militari*. W: *Armia Polska we Francji 1917—1919*. Materiały sympozjum z okazji 65 rocznicy powstania Armii Polskiej we Francji. Warszawa 1983 s. 127—133.

⁸² *Z historii Orderu Odrodzenia Polski*. „Rocznik Międzyrzecki” 1978 t. 10, s. 129—142; *Strażackie odznaczenia, odznaki, wyróżnienia i medale*. „Rocznik Międzyrzecki” 1979 t. 11 s. 113—174.

⁸³ *Piękna Polaków zabawa, czyli Kapięta Orderu Białego Kruka*. Warszawa 1979.

⁸⁴ *Odznaka pułku ułanów karpaccich*. „MiF” 1981 nr 2.

⁸⁵ *Barwa i znaki rozpoznawcze pułku ułanów karpaccich*. „MiF” 1982 nr 5.

⁸⁶ *Medale i odznaki polskie i Polski dotyczące, bite poza Polską w latach 1939—1977*. Londyn 1977.

⁸⁷ *Regularne jednostki Wojska Polskiego na Zachodzie*. Warszawa 1973.

cernej”, „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza”), a także jednodniówki m.in. *Jednodniówka zjazdu kawalerów Orderu Virtuti Militari z Australii w dn. 13 i 14 stycznia 1973 w Polonii*. (Hobart. Tasmania 1975).

Falerystyka ruchu oporu reprezentowana jest jedynie przez książkę Kazimierza Satory⁸⁸ o symbolicznej Gwardii Ludowej i Armii Ludowej. Nie ma natomiast opracowań dotyczących falerystyki Armii Krajowej, Batalionów Chłopskich i innych polskich formacji wojskowych z lat 1939—1945.

Okres Polski Ludowej jest w badaniach falerystycznych opracowany tylko we fragmentach. Dobra praca Kazimierza Madeja⁸⁹ obejmuje jedynie symbole ludowego Wojska Polskiego. Inne interesujące przyczynki z zakresu falerystyki Polski Ludowej stanowią artykuły, notatki i broszury Mieczysława Wrzoska⁹⁰, Kajetana Kopulskiego⁹¹, Michała Gradowskiego⁹², Aleksandra Mazura⁹³, Ireneusza J. Wojciechowskiego⁹⁴, K. Madeja⁹⁵, Stefana Oberleitnera⁹⁶, G. Krogulca⁹⁷, M. Kowalskiego⁹⁸, Witolda Sikorskiego⁹⁹, Krystyny Siliniewicz¹⁰⁰, T. Jeziorowskiego¹⁰¹, Mieczysława Welny¹⁰², Wojciecha Kicmana¹⁰³ i wielu innych autorów.

⁸⁸ *Emblematy, godło i symbole GL i AL (Ubiór, oznaka i godło, odznaczenia, sztandary i symbole Gwardii Ludowej i Armii Ludowej oraz emblematy ludowej partyzantki polskiej we Francji i Jugosławii)*. Warszawa 1973.

⁸⁹ *Polskie symbole wojskowe 1943—1978. Godło, sztandary, ordery, odznaczenia i odznaki ludowego Wojska Polskiego*. Warszawa 1980.

⁹⁰ *Odnaczenia jednostek ludowego Wojska Polskiego w latach 1943—1945*. „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1963 nr 3—4; *Nagradzanie zasług wojennych i czynów bojowych w ludowym Wojsku Polskim w latach 1943—1945*. „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1973 nr 3.

⁹¹ *Zasady nadawania orderów i odznaczeń polskich żołnierzom ludowego Wojska Polskiego*. „Biuletyn Informacyjny WIH” 1961 nr 20; *Historia odznaczeń bojowych*. „Biuletyn Informacyjny WIH” 1961 nr 25—26.

⁹² *Projekt medalu „Za Warszawę”*. „BN” 1965 nr 3—4.

⁹³ *Symbol tradycji walki i zwycięstwa. Dzieje odznaki kościuszkowskiej*. „Żołnierz Wolności” 1980 nr 114; *Symbole żołnierskiej służby*. *Virtuti Militari*. „Granica” 1972 nr 7.

⁹⁴ *Order Odrodzenia Polski*. „Panorama Polska. Nasza Ojczyzna” 1983 nr 7.

⁹⁵ *Ordery i odznaczenia ludowego Wojska Polskiego*. „Zeszyty Naukowe WAP” 1978 nr 96; *System wyróżnień w Polsce Ludowej*. „Zeszyty Naukowe WAP” 1979 nr 100.

⁹⁶ *Katalog polskich orderów, odznaczeń i niektórych wyróżnień zaszczytnych 1705—1979*. Zielona Góra 1980 cz. 1—5.

⁹⁷ *Krzyż Walecznych w ludowym Wojsku Polskim 1943—1980*. „MiF” 1982 nr 4.

⁹⁸ *Order Budowniczych Polski Ludowej*. Wrocław 1970.

⁹⁹ *Odnaczenia łowieckie*. Warszawa 1981.

¹⁰⁰ *Odnaki i wyróżnienia P'PTK*. Warszawa 1981.

¹⁰¹ *Wielkopolski Krzyż Powstańczy*. „Studia do Dziejów Dawnego Uzbrojenia i Ubioru Wojskowego”. Kraków 1982 cz. 8 s. 127—134.

¹⁰² *Odnaki Powszechnej Organizacji „Służba Polsce”*. Wrocław 1981.

¹⁰³ *Krzyż „Za Zasługi dla ZHP”*. „MiF” 1981 nr 2.

Już z tego pobieżego przeglądu najważniejszych opracowań dotyczących falerystyki polskiej, widać wyraźnie potrzeby badawcze w tej dziedzinie. Brak jest kompleksowej monografii poświęconej falerystyce. Nie ma pełnego historycznego opracowania wyróżnień z lat 1914—1939, a także nadawanych przez Rząd Polski na Emigracji i Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie.

Nie ma żadnego opracowania poświęconego jubilerom, grawerom i rytownikom wykonującym order, odznaczenia, odznaki i oznaki od XVIII do XX w. Nie zajmowano się wcale konkursami na wyróżnienia, ich projektami i twórcami. Brak monografii oznak o charakterze patriotycznym z XIX i XX w. Nie ma pełnego opracowania katalogowego odznak wojskowych, kombatanckich i używanych przez organizacje paramilitarne, a także odznak dywizyjnych, pułkowych, batalionowych i szkół wojskowych. Nie doczekaliśmy się jeszcze opracowania poświęconego odznakom pamiątkowym i okolicznościowym cywilnym. Brak opracowań dotyczących wyróżnień stosowanych w organizacjach społeczno-politycznych i stowarzyszeniach użyteczności publicznej (Straż Pożarna, Polski Czerwony Krzyż, Związek Harcerstwa Polskiego i inne organizacje młodzieżowe w latach 1918—1980). Nikt nie zajął się dotychczas projektami odznak wojskowych i cywilnych. Nie mamy również pełnego opracowania falerystycznego poświęconego wyróżnieniom Polski Ludowej¹⁰⁴.

Praktycznie dopiero obecnie, i to nie we wszystkich prezentowanych kierunkach, możliwe jest przejście od opracowań typu inwentaryzacyjno-kolekcjonerskich do prac typu naukowego i popularnonaukowego z wykorzystaniem istniejącej bazy źródłowej i całej bogatej, lecz rozproszonej w czasopiśmie. Na pierwsze efekty tej działalności będziemy musieli jeszcze zapewne dość długo poczekać.

Recenzent: Tadeusz M. Nowak

К. Филипов

РАЗВИТИЕ ИЗУЧЕНИЯ ФАЛЕРИСТИКИ В ПОЛЬШЕ

В статье обсуждаются достижения сравнительно недавно возникшей области науки — фалеристики, занимающейся всесторонним изучением систем награждения и отличий, их символами в виде орденов, отличий, эмблем, поощрений, формами их присуждения и их общественной функции.

Наиболее старая польская работа, посвященная фалеристике, появилась в 1730 году, но только в XIX и в начале XX века были опубликованы наиболее серьезные работы в этой области науки, написанные Феликсом Бентковским (1835 г., печать в 1858 г.) и Генриком

¹⁰⁴ Szeroki przegląd problematyki badawczej w tym zakresie przedstawił K. M a d e j: *Falerystyka polska...* s. 107.

Садовским (1904—1907). В межвоенный период наиболее выдающимися польскими специалистами в области фалеристики были Казимир Сейда, Веслав Боньча-Томашевски, а особенно Станислав Лоза. После второй мировой войны в Польше начала развиваться фалеристика научного характера, пытающаяся на основании сохранившихся источников и литературы создать полную историческую картину систем награждения и отличий и их изготовителей.

К. Filipow

LE DÉVELOPPEMENT D'ÉTUDES SUR LA PHALÉRISTIQUE EN POLOGNE

L'article présente l'état de recherches actuelles dans le domaine d'une discipline relativement récente — phaléristique — consacrée aux études sur les systèmes des distinctions et sur leurs produits, à savoir: décorations, médailles, mérites etc., ainsi que sur les formes de distinction et sur leur fonction sociale. Le plus ancien ouvrage polonais concernant la phaléristique fut publié en 1730, mais des travaux plus importants dans ce domaine ne datent que de la fin du XIXe et du début du XXe siècle: il s'agit des publications de Feliks Bentkowski (1835, ouvrage paru en 1858) et Henryk Sadowski (1904—1907). Dans la période entre les deux guerres mondiales (1918—1939) on note parmi les plus grands spécialistes dans le domaine de phaléristique en Pologne Kazimierz Sejda, Wiesław Bończa-Tomaszewski et — surtout — Stanisław Łoza. Après la 2e guerre mondiale on a commencé à développer en Pologne une phaléristique de caractère scientifique, cherchant à établir — d'après les sources et la littérature — l'ensemble de systèmes des distinctions et des formes des décorations au cours des siècles passés.